

УДК: 94: 316.422 (532)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.146.13>

В. Швед, канд. іст. наук, доц.

Державна установа "Інститут всесвітньої історії НАН України", Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ САУДІВСЬКОЇ МОДЕЛІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Розглядається сутність, спрямованість та особливості широкомасштабної трансформації саудівської моделі історичного розвитку в сучасних умовах. Аналізується низка чинників, які змусили правлячу династію Королівства розпочати процес корінного оновлення існуючої моделі розвитку, яка базувалась на надприбутках від продажу нафти і екрай фундаменталістській версії ісламу – ваххабізмі. Проаналізовано головні програми нинішнього стратегічного розвитку Королівства, які визначають основні контури нової моделі історичного розвитку.

Ключові слова: модель історичного розвитку, "Саудівське бачення 2030", проект "NEOM", Мохаммад бін Салман.

Королівство Саудівська Аравія сьогодні є провідною державою не лише в регіоні Перської затоки, а й у масштабах усього арабського світу. Впливовий американський часопис, "BusinessInsider" визначив Саудівську Аравію як 9-ту країну за показниками політичного та фінансового впливу у світі [1].

Вирішальною мірою нинішні позиції Королівства у світовій економіці та політиці обумовлені тим, що правляча династія Саудів своєчасно відреагувала на ті виклики та ризики, що постали перед країною в середині другого десятиліття XXI ст. й не тільки розробила програму широкомасштабної трансформації існуючої моделі розвитку, а й почала її послідовне втілення в життя.

Питання трансформації саудівської моделі історичного розвитку знайшло певне висвітлення у сучасній історіографії. Головними науковими центрами, в яких розробляється зазначена тема, є, передусім, такі провідні американські дослідницькі центри, як фонд Карнегі за міжнародний мир, Інститут Брукінса, Вашингтонський інститут близькосхідної політики та ін. У наукових розвідках С. Гендерсона, Д. Маковські, А. Д. Міллера, М. Муашера, Р. Соколські, Ш. Хаміда, Я. Фарук, Дж. Уайта та інших аналізуються внутрішні та зовнішні чинники трансформації існуючої саудівської моделі, а в дослідженнях М. Індіка, С. Меллоні, Б. Ределя, Н. Сакса, Т. Гофман-Уайс розглядаються геополітичні наслідки сучасних змін у Саудівській Аравії. У Вашингтонському інституті країн Перської затоки існує спеціальна тема дослідження – "Саудівська Аравія після нафти", у форматі якої такими науковцями, як Х. Ібіш, К. С. Діван, Р. Могілніцкі, Дж. Сіліман, досліджують окремі аспекти реформ, що впроваджуються. Російські науковці В. Наумкін, О. Мелкунян, Г. Носач розглядають деякі аспекти трансформації саудівської моделі історичного розвитку в контексті становлення та розвитку Ради співробітництва арабських держав Перської затоки. Українська історіографія зазначеної теми представлена працями С. Гуцала, О. Коппель, О. Воловича, Н. Пророченко, Ю. Скорохода, В. Шведа, М. Субха.

Водночас деякі важливі аспекти зазначеної проблеми залишились за межами досліджень, або перебувають на початковій стадії. Це стосується, насамперед, питань зміни ідеологічної парадигми оновленої моделі розвитку, особливостей сучасного етапу трансформаційних змін, ролі спадкового принца Саудівської Аравії Мохаммада бін Салмана у здійсненні широкомасштабного оновлення моделі історичного розвитку Королівства, що обумовлює наукову новизну авторського дослідження запропонованої теми. Автором статті поставлено за мету дослідити сутність і спрямованість зміни парадигми моделі розвитку Королівства в контексті намага-
гання посісти провідні позиції у світовій економіці й по-

літиці, сформулювати висновки для України щодо поглиблення її співробітництва із Саудівською Аравією та запозичення досвіду зміни моделі історичного розвитку відповідно із сучасними викликами.

Протягом декількох десятиліть у Саудівській Аравії панувала така модель історичного розвитку, яка базувалась на двох стовпах: нафта та іслам. Нафтових запасів у Саудівській Аравії виявилось у такій кількості, що правляча династія Саудів стала найбагатшою династією у світі, країна отримала завдяки цьому серйозний геостратегічний вплив. Колосальні запаси нафти створили своєрідну модель саудівської економіки, яка надала еліті величезні багатства, що надавало можливість більшості громадян залишатись вдома й отримувати заробітну плату від державних структур навіть за чисто символічну роботу. Офіційною версією ісламу в Королівстві був ваххабізм, який є одним з найбільш ультраконсервативних і нетолерантних інтерпретацій, що визначало особливості саудівської історії [4]. Така рентна модель економіки базувалась на надприбутках від продажу нафти не лише для того, щоб "купляти" стабільність вдома серед свого населення, а й щоб підтримувати необхідні уряди та лідерів за кордоном і поширювати зазначену версію ісламу.

Однак, на рубежі 2015–2016 рр. низка чинників змусила керівництво Саудівської Аравії форсованими темпами розпочати процес глибокої трансформації моделі свого розвитку. Це було обумовлено такими чинниками. По-перше, відбулося різке падіння ціни на нафту на світовому ринку. Саудити своєчасно зрозуміли, що зазначена тенденція у стратегічній перспективі свідчить про невпинне падіння ролі й значення нафти не лише для економіки, а й для найважливішого важеля геополітики і геостратегії. По-друге, Сполучені Штати Америки почали витісняти Саудівську Аравію як головного постачальника нафти на світових ринках, крім того, у США розпочалась "сланцева революція", яка у перспективі може кардинально змінити структуру вуглеводного потенціалу. По-третє, розпочався новий виток у загостренні протистояння між Саудівською Аравією та Іраном за гегемонію на Близькому Сході, і Королівству було необхідно опрацювати швидкими темпами таку власну мобілізаційну модель свого потенціалу, яка була б спроможною успішно протистояти іранській. До того ж війна в Ємені та початок інтервенції з боку Об'єднаної арабської коаліції вимагала великих витрат, що вже була не спроможна задовольнити стара модель розвитку Саудівської Аравії. Така ситуація диктувала необхідність переходу до принципово нової економічної моделі, яка б дозволила покінчити з надмірною залежністю від продажу вуглеводів і стала б базою всеохоплюючої трансформації всього саудівського суспільства [7].

Процес опрацювання, ухвалення і початку реалізації нової моделі історичного розвитку Саудівської Аравії очолив нинішній спадковий принц Мохаммад бін Салман, син короля Салмана Абдулазіза. Новий курс, який нині реалізовується в Саудівській Аравії командою "младоаравійців" на чолі із спадковим принцом, став результатом консенсусу правлячих еліт Королівства. Вони зрозуміли необхідність глибоких соціально-політичних і політико-ідеологічних реформ у застиглому аравійському суспільстві, яке практично вичерпало весь попередній економічний потенціал. Невпинне зростання проблем і конфліктів у країні наближало небезпеку нової хвилі "арабської весни". Звідси й намагання "младоаравійців" перехопити ініціативу і запропонувати "білий переворот", як назвали новий курс експерти, альтернативний "арабській весні".

Головною програмою стратегічного розвитку Королівства Саудівська Аравія, яка визначає основні контури нової моделі історичного розвитку країни, стало "Саудівське бачення 2030", яке було ухвалено 25 квітня 2016 р. на засіданні Кабінету міністрів КСА. Головна ідеологема нового "Саудівського бачення 2030" сформувалася так: "Наш погляд на майбутнє Саудівської Аравії – це країна в центрі арабського та ісламського світів, інвестиційна супердержавка і країна-посередник, яка зв'яже три континенти один з одним" [3]. Програма передбачала зменшення нафтозалежності Саудівської Аравії, диверсифікацію її економіки і розвиток державної системи охорони здоров'я, освіти, інфраструктури, рекреаційну та туристичну галузі.

Суверенний фонд Саудівської Аравії має бути конвертований в обсязі 2,5 трлн дол США, що зробить його найбільшим фондом світу і допоможе контролювати більше 10 % світових фінансових можливостей і 3 % світової власності. Таким чином, модель історичного розвитку Королівства базуватиметься на тому, що Саудівська Аравія перетвориться на найбільший фінансовий та інвестиційний хаб у світі. Поставлено завдання щодо переміщення місця Королівства серед найбільших економік світу із 19-го у коло 15 найбільших економік світу. Найбільша в країні нафтовидобувна і нафтопереробна компанія Saudi Aramco має перетворитися на холдингову багатопрофільну структуру, яка перебуває під управлінням Суверенного фонду KSA Public Investment Fund і стане найбільшою у світі інвестиційною компанією. Не нафтова складова експорту має збільшитися до 2030 р. з нинішніх 15 % до 50 % ВВП.

Програма передбачає збільшення до 2030 р. частки малого і середнього бізнесу із нинішніх 20 до 35 %, збільшення обсягу прямих закордонних інвестицій з нинішніх 3,8 % ВВП до 5,7 % ВВП. Не нафтова промисловість має зрости із 40 до 75 %, збільшення частки приватного сектора зросте із 40 до 65 %. Передбачається значне збільшення жіночої зайнятості із нинішніх 22 до 30 %, що забезпечить новий приплив робочої сили в народне господарство. У контексті цього завдання в країні здійснюється цілий комплекс заходів, спрямованих на широке збільшення прав жінок у всіх сферах соціального життя. Частка безробітних серед саудівської молоді має знизитися із 18 до 6 % [3].

Серед комплексу заходів, спрямованих на формування нової моделі розвитку, особливе місце посідає проект "NEOM", запущений в жовтні 2016 р., на реалізацію якого виділено 500 млрд дол США. За своєю сутністю завданням та цілями проект є найбільш концентрованим виявленням стратегії перетворення Саудівсь-

кої Аравії в найбільш передову державу і суспільство XXI ст. Тому зазначений проект містить не лише колосальну геоекономічну, а й геостратегічну і геополітичну складові. Він уявляє собою мегапроект, покликаний згенерувати в один унікальний комплекс найбільш перспективні райони Саудівської Аравії, Йорданії та Єгипту і тим самим створити якісно новий формат інтеграції декількох ключових країн арабського світу.

Разом із тим, цей проект повинен економічно зв'язати арабські країни, Азію, Африку і Америку. Як зазначалось під час його презентації, "Саудівська Аравія в рамках стратегії розвитку до 2030 р. створить глобальне місто нової генерації". NEOM – інноваційний хаб, який стане глобальним центром зустрічі цивілізацій... NEOM розташований на узбережжі Червоного моря, у північно-західній частині Саудівської Аравії, поруч із кордонами Йорданії та Єгипту. Його площа становить 26 тис. квадратних кілометрів. Проект розташований в районі найбільш важливої економічної артерії, через яку проходить глобальний хаб, який з'єднує Азію, Європу та Африку і який дозволить об'єднати потенціал кращих регіонів у сфері технологій, досліджень, навчання, життя і роботи [5].

Комплексність і взаємопов'язаність сучасних трансформаційних змін у моделі історичного розвитку Саудівської Аравії полягають у тому, що глибокі зміни в економічній та фінансово-інвестиційній сферах супроводжуються не менш масштабним оновленням світоглядного фундаменту суспільства. Формується нова ідентичність – ідентичність саудівського громадянина. Перший серйозний крок у зазначеному напрямі було зроблено в "Саудівському баченні 2030", де було зафіксовано принципово нові зміни в трактуванні таких понять, як "батьківщина". Так "батьківщина" більше не ототожнювалася з "країною Двох Шляхетних Святинь", а стала "Королівством Саудівська Аравія" з "національними завданнями соціально-економічного розвитку". Геополітичний простір, який оточує країну, було оголошено лише саудівським "стратегічним тилом". У цьому просторі Саудівська Аравія посідає особливе становище не лише тому, що там, "де нині розташована, королівством завжди проходили торговельні шляхи, що об'єднували цивілізації всього світу". "Благословенна Батьківщина" нині стала називатися "центром", який зв'яже три континенти" [3].

Наступним кроком стала відмова від ідеології вкрай ортодоксальної, фундаменталістської версії ісламу – ваххабізму та взяття на озброєння "поміркованого ісламу". На думку спадкового принца Мохаммада бін Салмана, зазначений розворот означатиме глобальну підтримку суспільством трансформації вкрай консервативного Королівства до відкритого суспільства, яке визначає роль громадян і заохочує інвесторів" [6]. Третім кроком стало активне просування націоналізму, який трансформує всю внутрішню і зовнішню політику країни, радикально зменшує роль релігійних установ і кліриків і змінює наголос у політиці історичної пам'яті з релігійного на державницький аспект становлення сучасної саудівської нації [2].

Таким чином, сьогодні в Королівстві Саудівська Аравія відбувається всеохоплюючий процес глибокої трансформації моделі історичного розвитку країни, який комплексно та системно охоплює всі сфери суспільного життя від економіки до ідеології. Зазначене реформування здійснюється на основі ретельно розробленого довгострокового плану – "Саудівське бачення 2030", в

якому чітко визначено головні стратегічні завдання, сконцентровані навколо декількох важливих цілей. Трансформація моделі історичного розвитку дозволила Саудівській Аравії створити надійний механізм її просування в топ-15 найсильніших економік світу, зміцнила її мобілізаційний потенціал, що дозволяє Королівству не лише протистояти в протистоянні з Іраном, а й успішно протидіяти Російській Федерації на світовому нафтовому ринку в значно підвищити міжнародний рейтинг країни. Свідченням цього є нинішнє головування Саудівської Аравії в групі країн "Великої двадцятки" (листопад 2019 – листопад 2020 рр.).

Досвід Саудівської Аравії в нинішній трансформації моделі свого історичного розвитку дозволяє зробити глибокі висновки для сучасної України її політичному керівництву при опрацюванні контурів подальшого розвитку нашої держави, визначення її місця і ролі у світовій економіці й політиці, геополітичному балансі на сучасному етапі глобальних потрясінь і змін. Успішне реформування країни, її вписування у сучасну світову економіку й політику можливе лише за наявності ретельно розробленої, стратегічно вивіреної, довгострокової програми розвитку на кшталт "Саудівського бачення 2030". Така програма має визначити ті вузлові, опорні сфери економіки, науки і технологій, де Україна може, спираючись на них, як на локомотивів свого поступу, прорватися на передові економічні, соціально-політичні й гуманітарні параметри існування.

По-друге, українській владі в розробці свого зовнішньополітичного та зовнішньоекономічного курсу щодо Саудівської Аравії слід максимально врахувати основні тенденції та сучасні трансформації в Королівстві. Особливу увагу слід звернути на опрацювання питань належного підключення української сторони до реалізації довготривалої програми "Саудівське бачення 2030", проекту NEOM тощо. Це дозволить Україні значною мірою переорієнтувати структуру українського експорту

товарів і послуг у напрямі збільшення питомої ваги товарів з високою доданою вартістю, високотехнологічної продукції, реалізації масштабних спільних проектів у різних сферах економіки.

Список використаних джерел

1. Baker, S. The Most Powerful Countries on the Earth, ranked [Online] / S. Baker. – Business Insider. – 2020. – January 19. – Retrieved from: <https://bit.ly/3mcljvn>
2. Bohl, R. Saudi Arabia's Hyper Nationalism Is Here to Stay [Online] / R. Bohl // The National Interest. – 2019. – August 18. – Retrieved from: <https://bit.ly/3njeZ7w>
3. Fulltext of Saudi Arabia's Vision 2030 [Online] // Al Arabiya. – 2016. – April 26. – Retrieved from: <https://bit.ly/3nhbPKT>
4. Hubbard, B. MBS: The Rise of a Saudi Prince [Online] / B. Hubbard // The New York Times. – 2020. – March 21. – Retrieved from: <https://nyti.ms/3gLfnt7>
5. Listing of Properties Located in the First Stage Zone of NEOM completed [Online] // al Khaleej Today. – 2020. – Retrieved from: <https://bit.ly/37ZcpgB>
6. Meredith, S. Saudi Arabia Promises a Return to "Moderate Islam" [Online] // CNBC. – 2017. – October 25. – Retrieved from: <https://cnb.cx/3gHrZ4C>
7. The New Saudis [Online] // The Economist. – 2015. – May 21. – Retrieved from: <https://econ.st/2WeNNv4>

References

1. Baker, S. (2020, January 19). The Most Powerful Countries on the Earth, Ranked. *Business Insider*. Retrieved from: <https://bit.ly/3mcljvn>
2. Bohl, R. (2019, August 18). Saudi Arabia's Hyper Nationalism Is Here to Stay. *The National Interest*. Retrieved from: <https://bit.ly/3njeZ7w>
3. Full text of Saudi Arabia's Vision 2030. (2016, April 26). *Al Arabiya*. Retrieved from: <https://bit.ly/3nhbPKT>
4. Hubbard, B. (2020, March 21). MBS: The Rise of a Saudi Prince. *The New York Times*. Retrieved from: <https://nyti.ms/3gLfnt7>
5. Listing of Properties Located in the First Stage Zone of NEOM completed. (2020). *al Khaleej Today*. Retrieved from: <https://bit.ly/37ZcpgB>
6. Meredith, S. (2017, October 25). Saudi Arabia Promises a Return to a "Moderate Islam". *CNBC*. Retrieved from: <https://cnb.cx/3gHrZ4C>
7. The New Saudis (2015, May 21). *The Economist*. Retrieved from: <https://econ.st/2WeNNv4>

Надійшла до редколегії 13.08.20

V. Shved, PhD in History, Associate Professor

State Institution "Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine

TRANSFORMATION OF THE SAUDI MODEL OF HISTORICAL DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES

The article deals with the main features of the Saudi model of historical development transformation. It analyzes a number of factors which forces the process of fundamental updating of the current model of development, which is led by the royal family of Saudi Arabia. The current model of development was based on the extraordinary profits from the oil trade and a fundamentalist Islam, generally known as Wahhabism, is mentioned. Among these factors we should take into account: the steep decrease in the world oil market during 2015–2016; partly replacement of Saudi Arabia by the United States on this market caused by the shale revolution; the significant increase in tensions with Iran for hegemony in the Middle East and because of connection with its military intervention in Yemen.

The research shows that the current Crown Prince of Saudi Arabia Mohammed bin Salman, who united the team of young revolutionists – Young Saudis, was the main inspirer and organizer of the "White Revolution". The program of the Kingdom's modern strategic development is reviewed. It determines the new main measures of the historical development, known as "Saudi Vision 2030", and connected with its project "NEOM". The author argues that the principal tasks of "Saudi Vision 2030" and the project "NEOM" are the denial of rent model of economy, becoming Saudi Arabia's transformation into the world biggest investment hub and global center of the meeting of civilizations.

The author shows, that deep changes in the economy, finance and investments are accompanied by the huge transformation in the mindsets of society. One of the main components of these changes is the waiver of Wahhabism and transition to the moderate Islam, as well as hasty establishment of the new Saudi identity on the base of active promotion of nationalism that focuses not on religious, but on the state-building aspect of the modern Saudi nation development.

The researcher proposes to take into account these new changes in Saudi reality during development of Ukraine-Saudi Arabia relations more carefully and to study this experience in the course of the formation of modern Ukrainian model of historical development.

Keywords: model of historical development, "Saudi Vision 2030", project "NEOM", Mohammed bin Salman.